

FT, dosentti Petri Juuti: Osuuskuntien historiaa. Pispalan vesiosuuskunta

Osuuskuntien historiasta

- Osuustoiminnan isänä pidetään brittiläistä Robert Owenia (1771–1858).
- Ensimmäinen yritys osuustoiminnallisen yrityksen perustamiseksi Suomessa oli 1866. Helsingfors Konsumförening, kulutusyhdistys virkamiehiä ja palkannauttijoita varten. Hanke raukesi, kun sopivaa kaupanpitäjää ei löytynyt.
- 1860-luvulla perustettiin muutamia tuotanto-osuuskuntia
- Vuonna 1869 oli jäljellä kaksi "käsityöyhtiötä", toinen Oulussa ja toinen Helsingissä, lopettivat 1870-luvulla.

Suomen ensimmäisen kulutusosuuskunnan

- perustivat Viipurin konepajan työmiehet vuonna 1882.
- Vuonna 1889 perustetun Helsingin Yleisen Ravintoyhdistyksen sääntöjen mukaan myymälät olivat avoimia kaikille, velkakauppa ehdottomasti kielletty, kaikilla jäsenillä oli yksi ääni ja ylijäämä jaettiin ensisijaisesti ostosten ja toissijaisesti osuuksien perusteella.
- Se on Suomen vanhin osuustoiminnan periaatteille rakentuva kaupallinen, edelleen toimintaansa jatkava yritys
- sulautui 1921 Andelslaget Varubodeniin (nyk.Varuboden-Osla]
- Suomen osuustoiminnan isänä pidetään Hannes Gebhardia, joka perusti Pellervo-Seuran vuonna 1899. Gebhard vaikutti keskeisesti mm. osuuskassojen perustamiseen.
- Osuustoimintalaki säädettiin Suomessa 10. heinäkuuta 1901
- Osuustoiminta-ajatus levisi Suomessa nopeasti 1900-luvun alussa.
- Vuonna 1916 osuustoiminta jakaantui porvarilliseen ja työväen osuustoimintaan.

Pispala

- Rakentamista Pispalaan edisti ilmeisesti myös sopivien pienten asuntotonttien puute kaupungissa.
- Pispalaan asettuneet jäivät osattomiksi kaupunkiyhdyskunnan tarjoamista mukavuuksista, kuten kunnollisesta katuverkosta, vesijohdosta, ulkovalaistuksesta, palosuojelusta jne.
- Pispalassa vesikysymys muodostui erittäin ratkaisevaksi asutuksen lisääntymiselle.

August Koivunen

- Pispalan vesijohtolaitoksen perustaja oli koneenhoitaja August Koivunen (1860-1938). Koneenhoitaja Särkansaaren sahalla ja harjoitti liiketoimintaansa Tahmelan lähteellä sivutyönä.
- Lähteen hän vuokrasi Pispalta vuonna 1891. Rakensi itselleen asunnon sekä työhuoneet lähteelle.
- Patosi lähteen niin, että laskuojan putouskorkeudeksi tuli 2,6 m.
- Ensimmäiseksi hän rakensi vesirattaan, joka pyöritti myllyä ja kiviparia ja yritti jauhattaa viljaa, mutta siihen vesirattaan voima ei riittänyt.
- Yritti myös montaa muuta liiketoimintaa lähteellä.

Liiketoimintaa lähteellä

- 1891 Pispán talon ja Koivusen kesken tehtiin sopimus, jolla Pispán talo vuokrasi omistamansa Isolähde-nimisen lähteen ja maata Koivuselle. Lähteen nimenä silloin oli siis Isolähde.
- 1896-97 ajatus veden pumppaamisesta lähteestä harjulle oli jo herännyt Pispalan kyläläisissä, jotka väsyivät veden kantamiseen Näsijärvestä tai lähteestä ja kutsuivat paikalle Huberilta asiantuntijainsinööriin.
- Asiantuntijan mielestä vettä ei saada nousemaan lähteen oman putouksen voimalla, vaan siihen tarvitaan höyrykone.
- Koivunen ryhtyi kokeilemaan ja sai veden nousemaan vesirattaan avulla vuonna 1905.

Koivunen kertoo:

- -Olin kuullut epäilyjä, että ei lähteen ylimenoveden voimalla vesi nouse harjulle, mutta sitä ei oltu vielä koetettu, eikä suomalainen usko, jollei hän koeta. Tilasin Sandbergilta noin 300 metriä 30 mm:n putkea. Harjun päälle valmistettiin rautabetonista 3000 litran säiliö. Sen valmistumista kokoontuivat kyläläiset ehtoisilla katsomaan, pudistelivat päätänsä ja virkkoivat: "Kyllä tuo äijä tekee konkurssin, ennenkuin se saa vettä tänne harjulle". Varovaisuuden vuoksi paninkin ensin putket maan pinnalle. Pumpun sovitin vesirattaan kampeen ja annoin laitteen kolkutella: Epäilijöiden naamat venähtivät pitkiksi kun vettä rupesi lorisemaan harjulla olevaan säiliöön. Säiliöstä johdettiin kahteen paikkaan vesiposti. Toinen Pispalan valtatie korkeudelle Siljanderin talon tienoille ja toinen länteen harjun päähän Ingströmin talon tienoille. Heti alussa oli veden menekki niin hyvä, että pumppu sai pyöriä yötä päivää. Se pumppasi 4 litraa minuutissa ja kesti 12 tuntia, ennenkuin tuo 3 kuutiometrin säiliö täyttyi. Kun nyt vesi nousi ylimenoveden voimalla harjulle, kaivettiin nousuputki maan sisään.
- -Kävi kerran niin, että en saanut kaikkia vesimaksuja. Panin pumpun seisomaan. Kyläläisten lähetystö tuli sopimaan asian ja sen jälkeen ei mitään erimielisyyksiä tullut heidän kanssaan.

Koivunen myy laitoksen

- Huono onni vainosi Koivusta: hän joutui takausten vuoksi myymään omistamansa kaupunkitalon ja vesilaitoksensa. Vesilaitoksen osti kauppias Ahlstedt. Lähteen vuokrasopimus siirrettiin hänelle joulukuun 4.päivänä 1906. Ahlstedtin hallinnassa Tahmelan lähde oli vain muutaman kuukauden ajan ennen osuuskunnan perustamista.
- Koivunen oli 15 vuoden aikana perustanut lähteelle viisi eri yritystä ja viides yritys osoitti, miten Pispalan asutuksen vesikysymys voitiin ratkaista.
- Maaliskuun 11. päivänä vuonna 1907 vuokrasopimus siirrettiin Pispalan Vesijohto-osuuskunnalle,

Osuuskunnan alkuajat

- lähteellä toimiva pumppuasema työnsi veden nousujohtoa pitkin vesisäiliöön, joka syötti veden johtoverkkoon.
- Verkon pituus oli noin 12 km (-60-l. n. 15 km).
- vesisäiliö jakaantui kahteen erilliseen säiliöön, joista toinen oli ylempänä ja toinen alempana.
- Yläsäiliön vedenkorkeus oli viisi ja alasäiliön 2,8 metriä.
- Säiliön ensimmäisen osan rakensi Koivunen, ja osuuskunta teki ensimmäisen laajennuksen.
- Säiliön lopullisen ulkoasun suunnitteli rakennusmestari Egetius Salo.
- Yläsäiliön avulla turvattiin harjun päällä olevien talojen vedensaanti. Vettä säiliöön pumpattaessa nostettiin aina ensin yläsäiliön vedenpinta määräkorkeuteen ja vasta sen jälkeen täytettiin alasäiliö.
- Alkuaikoina ei vesi noussut harjun päällä oleviin taloihin sisälle, vaan ne saivat veden ulkona olleista yhteisistä vesiposteista, joista vesi nostettiin pumppaamalla. Kun säiliön avulla vedenpaine oli saatu nousemaan harjulla oleviin taloihin sisälle, alettiin rakentaa kaksikerroksisia taloja.

Osuuskunnan alkuajat

- Osuuskunnan putkisto rakentui aluksi tervatuista puuputkista.
- Puuputkia alettiin korvata 1930-luvulla rautaputkilla.
- Osuuskunnan viimeisinä aikoina vuorokautinen vedenkulutus oli 350-600 kuutiometriä.
- Tuntuva tekijä vedenkulutuksessa olivat saunat, jotka lisäsivät erityisesti lauantaisin vedenkulutusta. Yleisiä saunoja Pispalassa oli viisi
- Korkeusero Tahmelan lähteestä Pispalan harjulle on 83 metriä ja matka on 320 metriä.

Osuuskunnan alkuajat

- Ensimmäinen pumppu kävi vesirattaalla, jota lähteen vesiputous pyöritti.
- Sen jälkeen hankittiin Tampellan turbiinipumppu, mutta putouksen vesi ei riittänyt sitä käyttämään, hankittiin höyrykone.
- Myöhemmin siirryttiin höyrystä sähköön. Käyttövarmuuden takaamiseksi käytössä oli kaksi keskipakoispumppua, v. 1950 laite pumppusi 1500 litraa min. ja v. 1956 pumppu 1100.
- Lähde oli noin 25 kertaa 50 m. Se sijaitsee 3 metriä Pyhäjärven pintaa ylempänä
- lähteen vesi pulppusi sekä lähteen pohjasta että reunoista.
- Lähteen laskuoja oli luonnontilassa noin kahden metrin levyinen
- Lähdettä patoamalla laskuojan putouskorkeutta lisättiin myöhemmin. Laskuoja oli vain kapea puro 1960-luvulla.

Vesi oli hyvää

- Vesi oli käyttäjien mielestä hyvälaatuista – ja makuista
- Vesiosuuskunta ei varsinaisesti testannut veden laatua
- Kaupungin terveystarkastaja teki testejä 2-3 krt vuodessa
- Esimerkiksi Tampereen lavantautiepidemian 1916 aikaan Pispalassa säilyttiin terveinä
- Lähde puhdistettiin yleensä kesäisin juhannuksena, samoin vesisäiliö

Jäsenet

Kuva 5.5

Vesiosuuskunnan "kaivinkoneet", vasemmalla Yrjö Wilén. Putkityöt mäkisessä ja kivisessä maastossa vaativat paljon miestyötunteja (P.Wilén).

- Vesijohto-osuuskunnan johtoverkkoon oli vuotta ennen liittämistä kaupungin vesilaitokseen kytkettynä 603 taloa, joista osuuskunnan jäseniä 185.
- Osuuskunnassa oli kuitenkin jäseniä 274, joihin sisältyy mm.paikkakunnalta pois muuttaneita. Läheskään kaikki vedenottajat eivät siis liittyneet jäseniksi.
- Vesimittari oli 328 talolla, muut maksoivat vedenkulutuksestaan kiinteän sopimuskohtaisen hinnan.
- Vesimaksut kerättiin kaksi kertaa vuodessa

Osuuskunta myydään Tampereelle

- Aloite neuvotteluille tuli osuuskunnan taholta. Vesilaitoksen omistus siirtyi kaupungille heinäkuun alusta 1962. Kauppahinta oli 13365000 markkaa, josta kaupunki maksoi rahassa 10 miljoonaa ja loppuosa katsottiin maksetuksi siten, että kaupunki takaa eläkkeen kahdelle osuuskunnan työntekijälle.
- Vesiosuuskunnan lopettajaiset pidettiin Ahjolassa, jonne jokainen osakas toi osuuskirjansa ja rahat jaettiin osuuksien mukaan.
- Liitos tehtiin sopuisasti. Vesiosuuskunnan hallituksen mielestä jatkossa tarvittavia investointeja ei pystyittäisi tekemään, joten hallituksessa kannatettiin liittymistä kaupungin vesilaitoksen yhteyteen.
- Kaupunki varmisti omistusoikeutensa Tahmelan lähteeseen. Lähde ympäristöineen
 - - 6000 m² maa-alue - pakkolunastettiin kaupungille.
- Vesijohto-osuuskunnalla lähde oli loppuun asti vuokralla, ja siitä maksettiin viimeksi vuokraa Pispalan perikunnalle.

Kuva 5.7 Pispalan koneenhoitaja Wilén pumppaamossa. Kuvassa 1956 hankittu pumppu (P.Wilén).

Jatko

Kuva 5.6

Pumppuasema. Kuva vuodelta 1952. Tämän jälkeen rakennusta korotettiin kerroksella. Rakennuksesta käsin kaupungin vesilaitos hoiti myöhemmin Pispalan aluetta (TMKA).

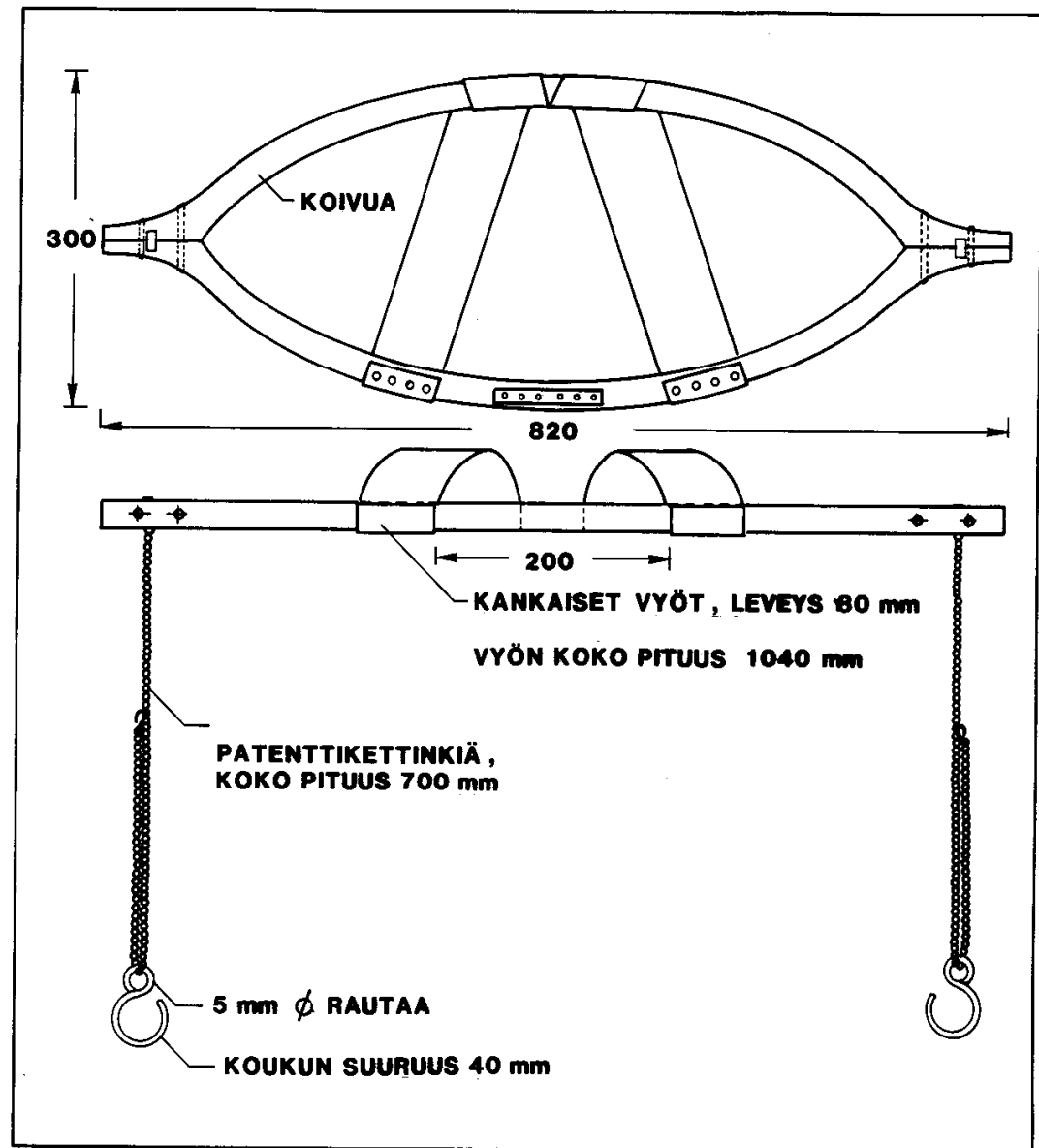
- Vesilaitoksen toiminta jatkui kaupungin omistuksessa aluksi samaan tapaan kuin osuuskunnankin hallinnassa. Vesimaksut kuitenkin nousivat.
- Pispala liitettiin myöhemmin yhdysjohdolla Kalkussa olevaan Mustalammin pumppulaitokseen
- Saneeraus ja viemäröinti

Maaseudun vedenhankinta

- Tarpeesta lähtevä kehitys: karjatalous
- Ensimmäiset putkitetut järjestelmät maaseudulla, Ilmajoki vuonna 1872
- Teknologiahyppäys: jo 1940-50-luvuilla puuputkista muoviin

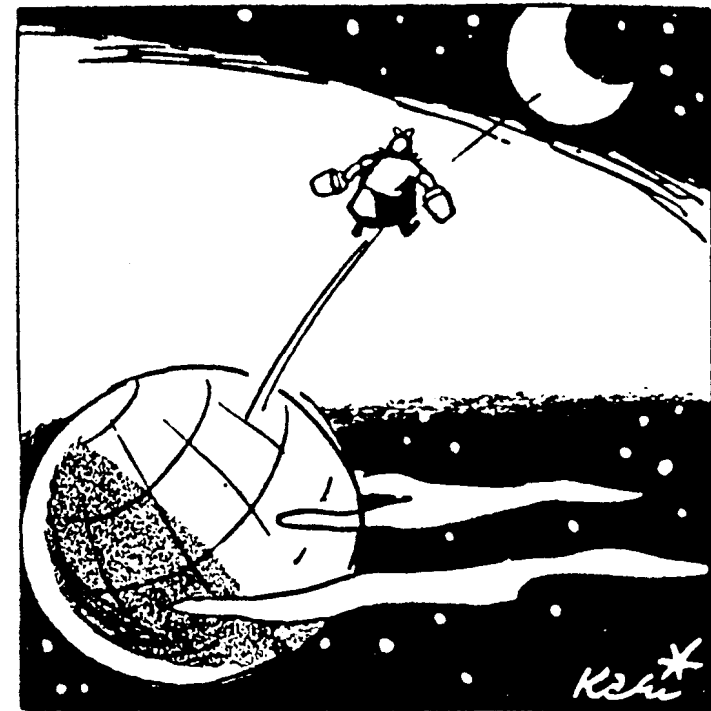
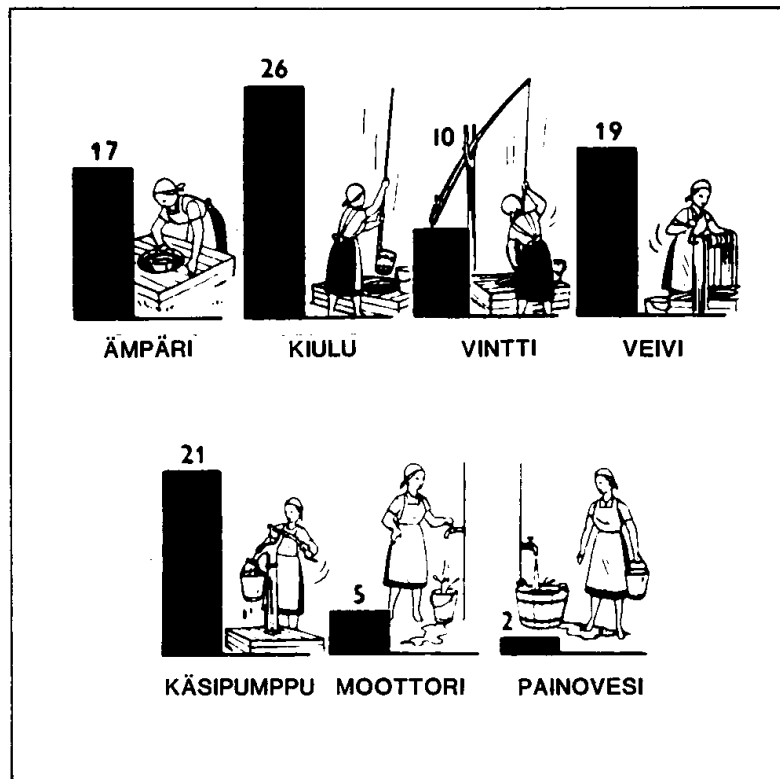

Vedenhankinta
maaseudulla v.
1946:
pehmustetut
ämmänlänget

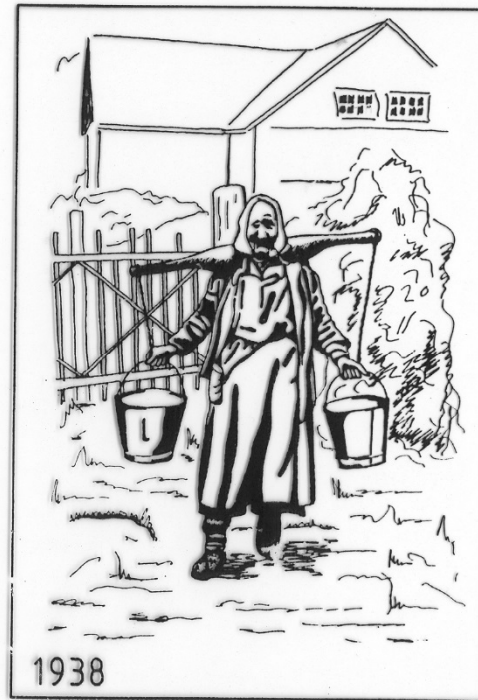
Vedenhankinta maaseudulla v. 1950

Vedenkantajina naiset ja lapset. Vuonna -50 vesi nostettiin maaseudulla pääasiassa käsivoimin, vain alle 10% moottorivoimin

Vesiosuuskunnat

1. Puuputkilaitokset
2. Valtio ja kunnat mukaan 1950-1970-luvut
3. Haja-asutusalueet 1975-1990-luku
4. Haja-asutusalueet: veden osto muilta, myös uusia viemäriverkostoja:
5. mahdollinen ratkaisumalli myös kehitysmaihin?

Kunnallistekniset järjestelmät keskeinen osa ”rakennettua ympäristöä”

- Tekniset rakennelmat voidaan nähdä kristallisoituneina hetkinä aiemmin eläneiden ihmisten näkemyksistä (Staudenmaier 1996)

- Kunnallistekniikan järjestelmillä on konkreettisia yhteyksiä kansainvälisessä keskustelussa painotettuihin strategisiin lähtökohtiin kuten naisten aseman parantaminen, köyhyiden lieventäminen, hyvän hallinnon kehittäminen, ympäristön tilan parantaminen, demokraattisen osallistumisen edistäminen sekä terveydellisten olojen kehittäminen.
- kunnallistekniikan järjestelmien ratkaisut ole niinkään sidoksissa aikaan ja paikkaan vaan pikemminkin yhteisön kehitystasoon sekä asenteisiin.